

PIETRO U. DINI
Pizos universitetas

Mokslinių tyrimų kryptys: kalbos istorija, baltų kalbų istorija, kalbotyros istoriografija, prūsistika.

DOI: <https://doi.org/10.35321/all82-09>

KATALONŲ „VIDUTINIO DYDŽIO“ KALBA (GALIMOS PARALELĖS SU LIETUVIŲ KALBA)¹

0. IŽANGA

Šioje apžvalgoje siekiu siauro ir riboto tikslo. Pirmiausia pristatysiu katalonų kalbų arealą ir tarminę įvairovę labai bendrais bruožais, toliau sintetiskai iliustruosiu šios kalbos istoriją ir sustosiu prie kai kurių poleminiu momentu, ypač prie lingvistinės polemikos tarp kastiliečių ir katalonų kalbų atstovų dėl kalbos vartojimo viešajame gyvenime. Ta polemika tėsesi visą dvidešimtajį amžių ir atkeliavo iki mūsų dienų².

Pagaliau nagrinésiu katalonų kalbos dabartį ir ateitį per pavadinime nurodytą savoką, vadinas, kaip „vidutinio dydžio“ kalbą, ir atskleisiu, kas tame požiūryje slypi.

Norint nurodyti apžvalgos bendrąjį kontekstą, verta pasižiūrėti į Ispanijos karalystės lingvistinę padėtį, vadinas, į daugiakalbę Ispaniją, kuri turi keturias kalbas, ir tik viena vienintelė téra laikoma oficialia visoje valstybėje – kastiliečių kalba, o kitos yra laikomos kooficialiomis, tačiau tik tam tikrose teritorijose, tai yra: galegų, baskų ir būtent katalonų. Priminsiu, kad Andoros kunigaikštystėje katalonų kalba yra oficiali valstybės kalba.

¹ *Pranešimas skaitytas Vilniuje, Lietuvų kalbos institute, 26-osios Jablonskio konferencijos proga, 2019 m. spalio 3 d. Autorius dėkoja J. Sabaševičiūtei už vertimą ir akad. prof. G. Blažienei už redakcinę pagalbą. Straipsnyje sąmoningai išlaikomi žodinio pranešimo stiliaus bruožai.

² Šią problemiką tiria, pvz.: Barbour, Carmichael 2002; Jörg 2013; Kraus 2015.

1 PAV. Katalonų kalbos plotas

1. TRUMPI APRAŠYMAI

Katalonų kalbos arealas apima visą Viduržemio jūros dalį – Kataloniją (Catalunya), Valenciją (València), *Franja de Ponent* (paribys su Aragona), Andorą (Andorra), Balearų salas (Illes Balears), Šiaurės Kataloniją Prancūzijoje (Catalunya Nord) ir Algerą Sardinijoje (Alguer).

Katalonų kalbinę bendruomenę sudaro keliuose regionuose gyvenantys ir bendrą kalbą vartojantys žmonės, kurių kalbinė raiška ir ją lydintis visuomeninis diskursas kiekviename regione skiriasi. Kataloniškai kalba apie 9 milijonus kalbėtojų Europoje ir dar 350 000 Pietų Amerikoje.

Tarminė katalonų kalbos vidinė klasifikacija remiasi vienu geografiniu kriterijumi tarp rytų ir vakarų tarmių ir patarmių, kuris savo ruožtu grindžiamas fonetiniais skirtymais. Ypač svarbia laikoma nekirčiuotoje pozicijoje garso *a* neutralizacija. Su tokia klasifikacija sutinka tiek tradicinė dialektologija, pavyzdžiui, Manuel Milà i Fontanals (XIX a.), tiek naujoviškesnė, pavyzdžiui, Joan Veny (XX a.). Be to, dar žinomas ir tam tikros pereinamasios tarmės prie Aragono, prie oksitanų ir kt. Kai kurios kitos tarmės taip pat žinomas, bet šiandien jų nebéra, kaip antai Alžyre, Sicilijoje, Neapolyje, Sardinijoje (be Algero).

Katalonų „vidutinio dydžio“ kalba
(galimos paralelės su lietuvių kalba)

2 PAV. Katalonų kalbos tarmės

2. ISTORIJOS PILIULĖS

Labai sintetiškai verta priminti, kad iš vulgariosios lotynų kalbos atsiradęs kalbinis variantas apie XI amžių įgijo katalonų kalbos būdingus bruožus ir per kelius šimtmečius jos plotas daug nesikeitė³.

2.1. XIV amžiuje katalonų kalba pasiekė jos akmę. Tuo metu ji buvo vartojama plačiame areale nuo pačios Katalonijos kunigaikštystės iki dabartinės Pietų Prancūzijos, Aragone ir Valencijoje, Balearų salose ir taip pat Pietų Italijoje, Šiaurės Afrikoje ir Graikijoje.

Iki XV amžiaus ši kalba klestėjo literatūroje (pradžioje drauge su provansalų) ir filosofijoje (priminsiu vien Ramoną Lulą (1232–1316)). XVI amžiuje prasidėda Katalonijos politinis smukimas. Netenkama tokio ploto kaip, pavyzdžiu, Rosiljonas ir dar kitų. Tuo pačiu metu auga Kastilijos politinė jėga. Lemtinga data yra 1714 metai, kai baigiasi „Paveldėjimo karas“, ir Barselonos miestas

³ Dėl šiame skyriuje aptarto klausimo plg. sintezes, pvz.: Tavani 1994; Nadal, Prats 2001, o referencinis veikalas yra dvitomis Nadal, Prats 1982; 1996; Francés, Amorós 2011.

pralaimi Kastilijos ir Prancūzijos sąjunginių armijoms. Prasideda Borbonų dinastija ir Katalonijos pavergimo laikotarpis.

Kastilijonizacijos procesas tęsiasi per ateinančius amžius, katalonų kalba praranda savo prestižą ir jos tarminės variacijos darosi vis gilesnės. Katalonų kalbos ir kultūros smukimas tęsis iki vadinamosios *Renaixença*. *Renaixenços* sąjūdis gimsta kaip poetinis judėjimas romantizmo laikais. Sąlyginiu ir simboliniu *Renaixenços* sąjūdžio įsteigimo aktu tapo 1833 metais poeto Bonaventura Carles Aribau i Farriols (1798–1862) vėlyvo romantizmo įkvėpta poezija *Oda a la patria*, tai yra „Odè tévynei“ (1832 m.).

2.2. *Renaixença* lietuviškai būtų „atgimimas“ tiek pažodžiui, tiek ir istoriškai. Jeigu bandysime testi palyginimą, atrasime nemažai įdomių egzistuojančių paralelių tarp Lietuvos ir katalonų situacijos. Abi kalbinės bendruomenės – lietuvių ir katalonų – maždaug tuo pačiu laikotarpiu pajuto aukštėsnį socialinių klasių kalbos apleidimą; abi buvo veikiamos pasikartojančių bandymų pakeisti jų kalbą; abi išugdė atidū dėmesį ir neabejingumą ekokalbinėms idėjoms. Gerai pažiūrėjus nėra sunku rasti intelektualų literatų asmenybių, panašių savo stiliumi, temomis ir vartojamomis formomis; turiu omenyje poetus, kaip pavyzdžiui, Jonas Mačiulis (1862–1932), kunigas, geriau žinomas kaip Maironis, taip pat kunigas, *mossèn* Jacint Verdaguer (1845–1902) arba Simonas Daukantas (1793–1864), Motiejus Valančius (1801–1875) ir, pavyzdžiui, Josep Yxart (1852–1895), Joaquim Casas-Carbó (1858–1943) bei Carles Riba (1893–1959); taip pat noriu pabrėžti panašumus tarp Jono Jablonskio (1860–1930) – bendrinės kalbos kūrėjo – ir analogiško Pompeu Fabra (1868–1948) darbų.

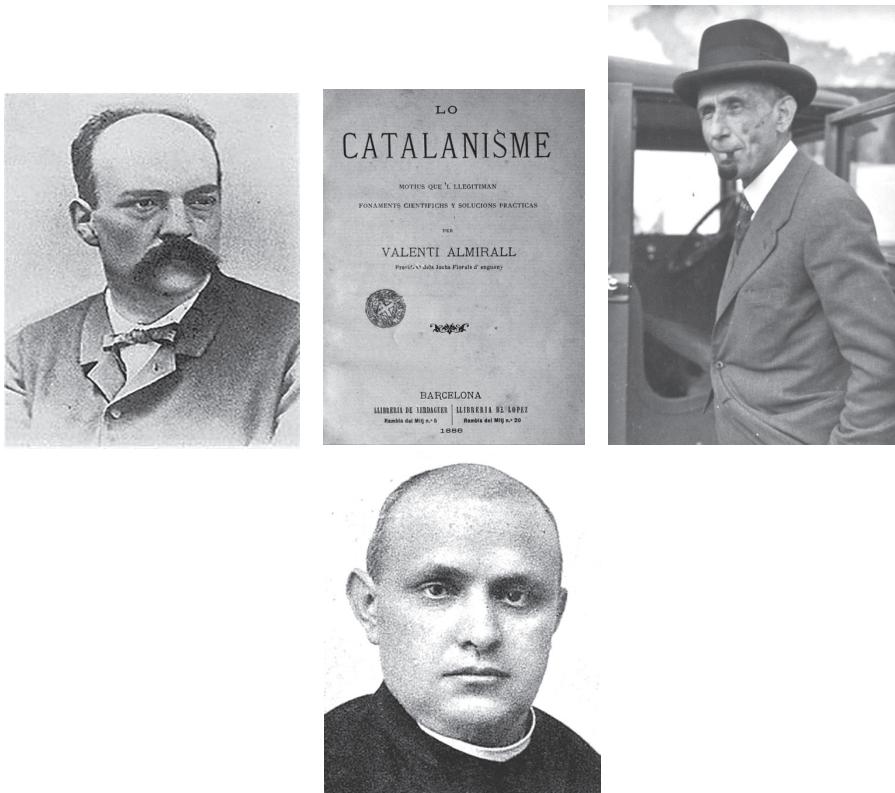
Palyginimų galėtų būti ir daugiau... Tačiau reikia ir aiškiai pasakyti, kad šalia argumentuotų lyginimų tarp Lietuvos ir Katalonijos yra taip pat ir gilių skirtumų: savo istorijoje Lietuva niekada nepažinojo svarbios stambios buržuazijos klasės kaip Katalonija (iš dalies kaip ir Livonija, nors buvo ir Vokietijos gyventojų sudėties rankose) ir dėl to visada liko pririšta prie žemdirbiškos kilmės tiek socialiniu, tiek kultūriniu požiūriu.

2.3. Svarbus momentas savo kalbai atgauti ir susigrąžinti katalonams buvo *Jocs Florals* (liet. Žiedų žaidimai), tai yra žodinės poezijos varžybos, kurios buvo labai paplitusios ir popularios. Beje, nesunku pastebėti daug paralelizmų ir panašumų su tuo, kas įvyko pačioje Lietuvoje maždaug toje pačioje epochoje (plg. Dainų šventes).

XIX amžiaus antroje pusėje ir ypač dar amžių sandūroje, kai Katalonijoje susiformavo moderni pramoninė visuomenė, pats *Renaixenços* sąjūdis įgijo aiškesnius ir stipresnius tapatybės bei politinius bruozus, žinoma, netoleruojamus Ispanijos Karalystės. Pirmasis tapatybės ženklas buvo kalba ir būtent prieš kalbą

Katalonų „vidutinio dydžio“ kalba
(galimos paralelės su lietuvių kalba)

buvo nukreipta valstybės cenzūra. Nuo šio laikotarpio ir nuo šių išgyvenimų galima datuoti katalonų tautos patriotinio judėjmo atsiradimą. Šios idėjos išvystytos ir pateiktos dvielose knygose, kurios tebéra fundamentiniai katalanizmo sąjūdžio raštai, tai Valentí Almirall i Llozer'o (1841–1904) *Lo catalanisme* (1866) ir Enric Prat de la Riba (1870–1927) išleista knyga *La Nacionalitat Catalana* (1892). Jose aiškiai išdėstyta mintis, kad kalba yra pagrindinis tapatybės ženklas apibrėžiant katalonų tautybę.

3 PAV. Valentí Almirall i Llozer ir jo knygos viršelis. Kalbininkai Pompeu Fabra ir Antoni Alcover

Nuo 1914 metų Katalonijos pagrindinės administracinių provincijos (*diputacions*) vadinamos Barselona, Žirona, Taragona ir Lerida grupuojamos ir žinomos pavadinimu *Mancomunitat de Catalunya*. *Mancomunitat* turėjo nemažą politinę vertę, nes po 1714 metų įvykių Ispanijos Karalystė pirmą kartą pripažino Katalonijos teritorinę vienybę.

Mancomunitat turėjo dar didesnę reikšmę katalonų kultūros atgimimui. Ypač verta priminti, kad tuo metu buvo įkurtas *Institut d'Estudis Catalans*, t. y.

Katalonų studijų institutas, kurio viena iš pagrindinių užduočių buvo norminti kalbą. Katalonų kalbos kodifikavimas sparčiai vyko Pompeu Fabra (1868–1948) dėka, kuris pradėjo ortografijos reformą remdamasis etimologiniu principu. Pompeu Fabra vaidmuo lygintinas su Jono Jablonskio (1860–1930) vaidmeniu. Beje, du lingvistai normintojai gyveno maždaug tais pačiais metais.

Dar minėtina, kad tais metais Antoni Alcover (1862–1932) parašė fundamentinę leksikografinę veikalą *Diccionari català-valencià-balear*, t. y. *Katalonų-valensijiečių-balearų žodynq*. Kad iškart visiems būtų aišku, reikia pabrėžti, kad savo svarba šis veiklas prilygsta Kazimiero Būgos (1879–1924) pradétam didžiajam *Lietuvių kalbos žodynui*.

2.4. Katalonų politinės bei nacionalinės pretenzijos visada buvo glaudžiai susijusios su kalba ir kalbine savimone. Galima sakyti, kad kalba ir literatūrinė tradicija buvo šios politinės dimensijos makroskopiniai duomenys. Pati katalonų literatūros istorijos savyka buvo brandinama, remiantis XIX amžiaus antroios pusės romantizmo idėjomis. Kalbos bei literatūros vaidmuo kuriant katalonų tapatybę yra politinis diskursas, kuris prasidėjo su *Renaixença* ir tam tikra prasme tebesitęsia iki šių dienų.

Per amžius driekėsi lingvistinė polemika, ar katalonams protinga vartoti katalonų kalbą, ar dera katalonų rašytojams rašyti savo kūrinius kataloniškai, ar nebūtų jiems protingiau atsisakyti katalonų kalbos ir vartoti tik kastiliečių kalbą... Prieštaravimai jau seniai žinomi. Daugelį kartų istorijoje mažumų kultūros, priklausomai nuo aplinkybių, buvo „paragintos“ vartoti skirtinį didžiujį kultūrų kalbinės raiškos kodus – tai kultūrinės hegemonijos pasekmė. Beje, pačioje lietuvių kalbos istorijoje netrūksta panašių atvejų.

Daugelio „nedidelių tėvynių“ patirtis moko vieno dalyko, kurį svarbu pakartoti ir įvertinti: kalbos faktoriaus svarba, t. y. stiprus ryšys tarp tautinės sąmonės ir kalbinio sąmoningumo. Kiekviena literatūra savo pradžioje sukūrė mitinį ryšį su tautos kalba; pati tauta yra pamatinis ir besikeičiantis elementas, tai yra pakeliui esantis, dinamiškas tapatybės pažadas.

3. LINGVISTINĖS POLEMIKOS

Toliau verta pristatyti kai kuriuos tokios lingvistinės polemikos epizodus per pastaruosius šimtmečius, nes jie atskleis realius jėgos santykius tarp dviejų

minėtų kalbų ispanų visuomenėje, taip pat mus nuves tiesiai į dabartį ir į jos prieštaravimus⁴.

⁴ PAV. Leopoldo Alas Clarín, Enric Prat de la Riba, Miguelis de Unamuno, Eugeni d'Ors

3.1. Pirmasis démesio vertas momentas yra polemika tarp kastiliečių rašytojo Leopoldo Alas Clarín (1852–1901) ir katalonų kultūros veikėjo Enric Prat de la Riba (1870–1917). Anot Clarín, katalonų kalba buvo tik tarmė, niekaip nesulyginama su žymiai galingesnėmis kalbomis, kaip antai kastiliečių, prancūzų ar italių. Clarín nuomone, katalonų kalba buvo darvinistiškai tarp tokų tarmių, kurios nenugalėjo („entre los dialectos que no han prevalecido“) ir todėl katalonų rašytojams vertėtų rašyti tik kastiliškai, ypač prozos kūrinius.

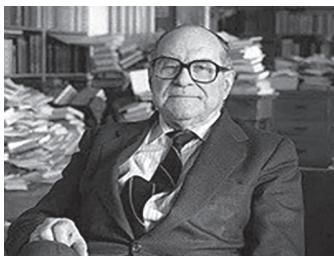
Lingvistickai žiūrint Clarín požiūris, žinoma, nepatenkina, tačiau tokia priešprieša jam turėjo daugiausia politinę vertę. Čia turima omenyje ne tiek kalbos / tarmės, kiek kalbos / galios santykis. Šitaip buvo kartą tvirtinama prigimtinė kastiliečių kalbos „glotofaginė“ teisė „suvalgyti“, t. y. išstumti ir inkorporuoti, kitas kalbas pagal žinomą Antonio de Nebrija (1441–1522) viziją, kad „kalba

⁴ Šiame skyriuje ypač remiamasi Rigobon 2018.

yra imperijos bendražygė“ (*la lengua es compañera del imperio*), jeigu reikia nau-dojant ir ginklus. Jau minėto Prat de la Riba replika galėjo būti tik ironiška. Jo požiūris buvo, savaime suprantama, visai kitoks. Jis nė kiek neabejojo kalbos svarba kuriant katalonų tautybę. Bet per garsiai tai pasakyti buvo, žinoma, pavojinga.

3.2. Kitas įdomus poleminis momentas įvyko tarp žymaus kastiliečių rašytojo Miguelis de Unamuno (1864–1936) ir jo draugo katalonų rašytojo Joan Maragall (1860–1911). Ir ši kartą nusistatymas yra aiškiai hegemoniškas ir katalonai yra paternalistiškai raginami atsisakyti savo kalbos ir vartoti labiausiai paplitusių kastiliečių kalbą.

Prisiminkim anekdotą apie Miguelį de Unamuno, kuris vienu metu ir rimtai, ir šmaikšciai klausė savo draugo Joan Maragall, kodėl užuot naudojės kastiliečio mauzerį, mieliau renkasi katalonų *springardą* (XIV amžiaus ginklą). Jam su išankstiniu ižvalgumu atsakė tuo metu mažai žinomas katalonų jaunas rašytojas Eugeni d'Ors (1881–1954): „Teisus yra Unamuno: kaip savojo imperializmo ginklą kastilietis renkasi mauzerį. Tačiau kitiems pasaulio karams yra reikalangi kiti mauzeriai, „mauzeriškesni“ nei kastiliečio, *n'est ce pas, my dear?*“ (beje, visai nežinodamas, Eugeni d'Ors jau vartojo *europantą* (t. y. dirbtinė Europos Sąjungos administracijos vartota mišri kalba!)).

5 PAV. Julián Marías

6 PAV. Maurici Serrahima

3.3. Praeito šimtmečio Franko Ispanijoje vėlgi buvo keliamas klausimas, kodėl užsispyrė katalonų rašytojai vartojo katalonų kalbą... Dabar katalonai nėra eksplicitiškai raginami pakeisti savo kalbos, bet sakoma, kad katalonų kalba turėtų vis tiek būti ribojama. Valstybės centro atstovas šiuo metu yra labiausiai žinomas filosofo José Ortega y Gasset mokinys Julián Marías (1914–2005). Jis apodikiškai ir primygintai tvirtino, kad „Katalonija niekada nebuvó tauta“ (*Cataluña no ha sido nunca una nación*) ir siūlé vadinamąjį „lingvistikinio namo argumentą“, t. y. katalonų namas susideda iš dviejų aukštų, pirmame aukšte gyvena katalonų kalba visiems šeimos ir kasdieniniams poreikiams, o antrame aukšte

gyvena kastiliečių kalba visoms kitoms funkcijoms. Platus katalonų kalbos vartojimas galėtų tapti „Katalonijos tibetanizacijos“ veiksniu, todėl Julián Marías siūlė „nesimetriškojo bilingvizmo“ sprendimą panašiai į diglosiją ir tuo pačiu ragino katalonus į savęs apribojimą, vadinasi, sąmoningai nevertoti savo kalbos daugelyje visuomenės funkcijų, nors pripažįsta katalonų kalbos prioritetą šeimos gyvenime ir poezijoje...

Katalonų replika ir šis yk galėjo būti tik atsargi ir mandagi. Ją mėgino suformuluoti Maurici Serrahima (1902–1979), katalikiškojo katalonizmo atstovas ir dėl to priimtinesnis Franko puoselėjamai nacionalinei katalikiškajai ideologijai. Maurici Serrahima požiūris diametralai priešingas Julián Marías. Katalonai yra tauta, jie yra iš prigimties vienkalbiai, kastiliečių kalba jems yra išmoktoji (suprask: primesta) kalba ir pagaliau katalonų rašytojas nori rašyti savo kalba, vadinasi, kataloniškai.

3.4. Kaip matyti, Franko (iš dalies ir po Franko) Ispanijoje vyravo lingvistinis monoteizmas. Visais aptartais atvejais katalonų rašytojams netrūko raginimų, kad jie mestų savo vadinamąją lokalinę kalbą ir pereitų į vadinamąją universalesnę kalbą, vadinasi, kastiliečių. Iš jų buvo primygintai reikalaujama pasiaiškinti arba pasiteisinti, kodėl jie toliau vartojo savo gimtąją kalbą...

Įdomu ir tuo pačiu stebėtina, kad dar 2007 m., kai Katalonija buvo Frankfurto knygų mugės viešnia, buvo iškeltas klausimas, ar įmanoma katalonų literatūrą kurti kastiliečių kalba... Turbūt komentarų nereikia.

4. KATALONŲ „VIDUTINIO DYDŽIO“ KALBA IR EUROPOS SAJUNGA

Dabar vertėtų pažvelgti į situaciją dabartinėje Europos Sąjungoje⁵. Joje kalbos skiriamos į dvi pagrindinės grupes, iš vienos pusės oficialiai pripažintos kalbos (taip sakant, pirmarūšės kalbos) ir iš kitos pusės regioninės ir mažumos kalbos (taip sakant, antrarūšės kalbos), kurios teoriškai yra saugomos pagal Europos regioninių bei mažumos kalbų 1992 metų dokumentą (plg. Carta 1992). Katalonų kalba priklauso antrajai grupei. Kita vertus kalbų padėties Ispanijos Karalystėje (apie 47 mln.) smarkiai skiriasi nuo kalbų padėties kitur Europoje, pavyzdžiui, Šveicarijos Konfederacijoje (8,5 mln.) arba dar kitur, pavyzdžiui, Kanadoje (apie 38 mln.).

⁵ Šiame skyriuje ypač remiamasi Vila, Bretxa 2013; Bastardas i Boada, Boix-Fuster, Torrens Guerrini 2018.

Pagaliau paaikiškiui sąvokai, kuri suteikė pavadinimą šiam pranešimui. Norint deramai ir adekvačiai aprašyti naujas sudėtingas kalbines situacijas pasaulioje yra brandinama nauja kalbų klasifikacija. Tai yra Barselonos universiteto Sociolingvistikos bei komunikacijos centro projekto rezultatas. Tyrimo objektas buvo būtent „vidutinio dydžio“ lingvistinės bendruomenės ir „vidutinio dydžio“ kalbos. Bet kas yra vidutinio dydžio bendruomenė ir kas yra vidutinio dydžio kalba? Ir kokie jų požymiai? Tai yra netradicinės skirstymas, vadinasi, nėra nei genealoginis, nei tipologinis, o remiamasi grynais kiekybiniu kriteriu. Šio skirstymo rodiklis yra vadinamoji „vidutinio dydžio“ kalbinė bendruomenė. Pasaulio kalbose pripažistama „vidutinio dydžio“ kalbų grupė⁶.

„Vidutinio dydžio“ kalbine bendruomene laikoma tokia, kurios demografinė apimtis yra ne mažiau kaip vienas milijonas (kai kurie sako ir pusę milijono) ir 25 milijonai kalbėtojų. Vadinasi yra užtektinai didelės bendruomenės, kad turėtų administracines, akademines, komunikacines ir politines priemones (nors gal ne visai savarankiškas). Remiantis tokia kategorizacija, nesunku matyti, kad katalonų kalba anaiptol nėra maža kalba.

5. MAŽUMOS KALBA?

Norint gerai paaiškinti katalonų kalbos, kaip mažumos kalbos, klausimą Ispanijos Karalystės ir Europos kontekste, verta apmąstyti priešpriešą: savivoka Ispanijos Karalystėje *versus* teritorinė realybė ir demolingvistika Europos kontekste.

Pažvelkime į katalonų kalbos arealą ($32\ 108\ km^2$). Jis didesnis už kai kurias Europos valstybes, pavyzdžiui, Belgiją (apie $30\ 500\ km^2$), Albaniją (apie $28\ 750\ km^2$), Makedoniją (apie $25\ 700\ km^2$), Kosovą (apie $10\ 890\ km^2$), Olandiją (apie $7\ 510\ km^2$), Liuksemburgą (apie $2\ 586\ km^2$) ir kt.

Tą patį galima pasakyti ir dėl kalbėtojų skaičiaus. Iš tikrujų kataloniškai kalba apie 9 milijonus žmonių, vadinasi, ne tiek mažiau negu graikų (10,7 mln.) ir daugiau negu olandų (7,0 mln.), bulgarų (6,9 mln.), danų (5,8 mln.), suomių (5,5 mln.), norvegų (4,7 mln.), albanų (2,9 mln.), lietuvių (2,8 mln.), makedonų (1,7 mln.), latvių (1,7 mln.), airių (1,7 mln.), estų (1,3 mln.), liuksemburgo (0,6 mln.), islandų (0,3 mln.).

Taip jau susiklostė, kad išprasta į situaciją žiūrėti per Ispanijos Karalystės prismę ir tai temdo statistinę tikrovę, tačiau europiniame kontekste teritorinė ir demolingvistinė katalonų kalbos tikrovė aiškiai matyti – tada yra sunkiau (ar

⁶ Angliškai vartojamas terminas *medium-sized language communities*.

tiesiog sunku) kalbėti apie mažumos arba apie mažąjį kalbą. Lengviau bus suprasti katalonų kalbos padėtį ir realybę, jei ją įtrauksime į kalbų be valstybės sąrašą.

Savaime aišku, kad šiame kontekste kalbos politika yra ypač svarbi priemonė norint išlaikyti mažumos (šiuo atveju katalonų) kalbos vartoimą, pavyzdžiu, katalonų kalbos vartoimas mokyklose yra iki šiol integracijos ir sankibos priemonė, tačiau nesenai tapo viena iš pagrindinių politinės trinties priežasčių. Anot duomenų iš *InformeCat* (2016; 2018: 23–30), kastiliečių šeimos, gyvenančios Katalonijoje, skundžiasi, kad Katalonijos mokyklose kastiliečių kalba yra diskriminuojama.

Be to, pastaraisiais dešimtmečiais ir Katalonijoje stebimi nemenki migracijos procesai ypač iš Afrikos (Magribo), taip pat iš Pietų Amerikos šalių. Padėtis darosi ypač aštri dabartinėje vadinosios globalizacijos situacijoje, kai siekiamas naikinti istorines nacijas ir pačios tautybės supratimą. Drauge stengiamasi visais būdais paversti visuomenes kosmopolitiškomis, pavyzdžiu, dirbtinai skatinant daugiakultūrius migracijos procesus, šitaip dedant pamatus būsimiems „karams tarp varguolių“. Visa tai vyksta tik finansinio elitinio neturinčio pilietybės sluoksnio naudai...

Tokie siekiai, žinoma, prieštarauja tradicinėms ekosistemoms, pirmiausia nacionalinėms ekosistemoms, su ar be valstybės, todėl, kad jose dar yra tradicinis gyvenimo būdas ir gyva žmonių kalbinė įvairovė.

Kitas svarbus duomuo, į kurį verta atkreipti dėmesį, yra vadinamas subjektinis etnolingvistinis gyvybingumas, vadinasi, pačių vienos kalbos kalbėtojų suvokimas apie savosios kalbos svarbą.

Katalonijoje kataloniškai kalbantys žmonės pripažįsta gana aukštą subjektinį etnolingvistinį gyvumą. Dauguma jų toliau vartoja katalonų kalbą kaip pirmąjį kalbą augindami vaikus (kartais katalonų kalba vartojama ir kastiliškai kalbančiose šeimose). Tačiau savo kalbos svarbos ir naudingumo suvokimas lyginant su kaimyninėmis kalbomis, t. y. kastiliečių, prancūzų, gal ir italų, yra kitoks. Ir, žinoma, lyginant su anglų kalba.

Be to, kai kuriuose katalonų kalbos ploto arealuose, kaip Valensijoje ir Balearų salose, įsitvirtino galingas partikuliarizmas, daugiau kalbama Valensijos ir Maljorkos tarme negu kataloniškai. Tai sudarė teritorinį suskaldymo ir suardymo efektą ir nulėmė ne tik realią vientisos katalonofonijos teritorijos sumažėjimą, bet ir simbolinį katalonų kalbos erdvės nusilpimą.

6. VIETOJ IŠVADŪ

Iš to, kas pasakyta, aišku, kad katalonų kalba visomis teisėmis priklauso „vidutinio dydžio“ kalbų grupei, tačiau ji nėra valstybinė kalba, išskyrus Andoros atvejį, ir todėl neturi valstybinės administracijos. Visą tai kompensuoja, kaip ir kiek gali *Generalitat de Catalunya*, kuri iš tikrųjų yra tiktais povalstybe.

Esant tokiai padėčiai katalonų kalbinės bendruomenės autonomija dramatiškai sumažinama daugelyje svarbių aspektų, kurie yra svarbūs, norint išlaikyti bet kokios kalbos gyvastę.

Pagaliau reikia iškelti klausimą, koks gali būti ateities iššūkis „vidutinio dydžio“ bendruomenės kalbai? Šitos bendruomenės rodo didelį institucinio sudėtingumo laipsnį visose visuomenės sferose: šeimose, universitetuose arba verslo aplinkoje, internete; pažymėtina, kad didelis pavojuς kyla mokslo darbams. Kita vertus, su tuo susiduria ne tik „vidutinio dydžio“ kalbos. Visame pasaulyje žinomas *morbus anglicus* efektas.

Apibendrinant galima išskirti didžiausius rizikos faktorius „vidutinio dydžio“ bendruomenės kalbai: 1. Politinė subordinacija; 2. Masinė imigracija; 3. Globalizacija.

Artėjant prie pabaigos pasakytina, kad globalizacija, nors visaip trynė, bet (dar) neištrynė valstybių sienų ir su jomis susijusių nacionalinių jausenų. Formalios sienos pasilieka. Tačiau, jeigu ankščiau buvo įprasta mokytis arba bent pramokti kaimyninių valstybių kalbų, dabar taip nebéra. Sienos formaliai pasilieka, bet komunikacija vyksta *lingua franca* ir tai dažniausiai yra anglų kalba. Tai reiškia, kad sienos tampa vis formalesnės, jos nebeturi kultūrinio turinio, nelieka jokios substancijos (beje, taip pat iš vidaus išretinamas, sumenkinimas „išgarinamas“ ir nacionalinių konstitucijų turinys).

Ir pagaliau baigiant norėtusi priminti septyniadesimtųjų metų pradžios žymaus romanisto, neseniai mirusio Bazelio universiteto profesoriaus Germà Colon (1928–2020), žodžius (Colon 1971: 10), kad katalonų kalbos ateitis gana niūri, vis dėlto jis sakė – ši kalba ištvėrė jau keturis šimtmečius, netapdama vargšu *patois* ar vien folklorine įdomybe (kaip atsitiko, pavyzdžiui, oksitanų kalbai). Tai yra tauta, pabréžė Germà Colon, kuri, nors ir patyrusi daugybę sunkumų, nesutinka atsisakyti kilniausios savo identiteto dalies.

Manau, kad šie žodžiai tinka ir šiandien, nors, tiesa, nesu tikras, ar tai rodo, jog einama geryn ar blogyn...

LITERATŪRA

Barbour Stephen, Carmichael Cathie 2002: *Language and Nationalism in Europe*, Oxford: Oxford University Press.

Bastardas i Boada Albert, Boix-Fuster Emili, Torrens Guerrini Rosa Maria 2018: *El català, llengua mitjana d'Europa. Multilingüisme, globalització i sostenibilitat lingüística*, Barcelona: Octaedro.

Carta 1992: *Carta Europea per a les Llengües Regionals i Minoritàries*, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.

Colon Germà 1971: La lingua catalana, ieri e oggi. – In Sergio Salvi, ed., *Il terzo mondo in Europa. Problemi delle minoranze etniche europee*, Il Bimestre, 3–1/2; *Catalunya*, ed., Giuseppe Tavani, p. vii-x.

Francés Antoni Ferrando, Amorós Miquel Nicolás 2011: *Història de la llengua catalana* (Nova edició revisada i ampliada), Barcelona: Editorial UOC.

InformeCat 2016: Xarxa Cruscat, ed., *IX Informe sobre la situació de la llengua catalana (2015)*, Barcelona: Observatori de la Llengua Catalana. Prieiga internete: <http://blogs.iec.cat/cruscat/wp-content/uploads/sites/15/2016/11/informe2015.pdf>

InformeCat 2018: *Plataforma per la llengua, InformeCat 2018.* 50 dades sobre la llengua catalana. Prieiga internete: https://www.plataformallengua.cat/media/upload/pdf/informecat2018_1528713023.pdf

Jörg Moses 2013: *Katalonien zwischen Separatismus und Transnationalisierung. Zur Konstruktion und Dynamik raumbezogener Identitäten*, Forum Politische Geographie 10, Berlin, LIT Verlag.

Kraus Peter A. 2015: Language policy and Catalan independence. – In Klaus-Jürgen Nagel, Stephen Rixen, ed., *Catalonia in Spain and Europe: Is There a Way to Independence?*, Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.

Nadal Josep M., Prats Modest 1982: *Història de la llengua catalana I.: Dels inicis fins al segle XV*, Barcelona: Edicions 62.

Nadal Josep M., Prats Modest 1996: *Història de la llengua catalana II.: El segle XV*, Barcelona: Edicions 62.

Nadal Josep M., Prats Modest 2001: *Història de la llengua*, Encyclopédia de la llengua catalana, Barcelona: Edicions 62.

Rigobon Patrizio 2018: Lingua e tradizione letteraria: la valenza politica della singolarità catalana, in *La nazione catalana. Storia, lingua, politica, Costituzione nella prospettiva plurinazionale*, Napoli: Editoriale Scientifica, 25–43.

PIETRO U. DINI

Veny Joan 1978: *Estudis de geolingüística catalana*, Barcelona: Edicions 62.

Tavani Giuseppe 1994: *Breu història de la llengua catalana*, Barcelona: Edicions 62.

Vila F. Xavier, Bretxa Vanessa 2013: The Analysis of Medium-Sized Language Communities. – In Vila F.X., *Survival and Development of Language Communities*, Bristol: Multilingual Matters, 1–17.

Iteikta 2020 m. balandžio 7 d.

PIETRO U. DINI

Pizos universitetas

via S. Maria 36, I-56126 Piza, Italija

pietro.dini@unipi.it